

В. О. Вигівська

Директор бібліотеки

Бібліотека Криворізького національного університету

РОЛЬ БІБЛІОТЕКИ У ПРОВЕДЕННІ НАВЧАНЬ З АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Питання етики є завжди актуальним у будь-якому контексті, а питання наукової етики тим більше з огляду на прагнення України інтегруватись у європейський і світовий освітній та науковий простори.

Бібліотеки закладів вищої освіти України як осередки доступу до інформаційних потоків мають розповсюджувати та популяризувати серед здобувачів освіти, викладачів, наукових працівників та інших користувачів бібліотеки правила академічної доброчесності та спонукати дотримуватися їх.

Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених Законом України «Про освіту», Законом «Про вищу освіту» та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [5].

Як видно з визначення, поняття «академічна доброчесність» є всеосяжним. Воно стосується не лише загальної корпоративної культури закладу вищої освіти, а й водночас і внутрішньої культури особистості. Важливими аспектами академічної доброчесності є боротьба з плагіатом та інформаційна грамотність. Саме аспект інформаційної грамотності на пряму залежить від бібліотеки навчального закладу. Здобувачі освіти повинні знати й вміти використовувати всі доступні інформаційні ресурси та інструменти пошуку і відбору авторитетних наукових джерел, дотримуватися норм законодавства про авторське право, доброчесності запозичень, цитування, правил оформлення бібліографічних посилань. Негідна академічна поведінка –

це не лише списування, плагіат чи фальсифікування даних, а й використання інших засобів, у тому числі грошей або послуг для нечесного отримання балів.

Інформаційні ресурси бібліотеки Криворізького національного університету

Одним із напрямів діяльності бібліотеки Криворізького національного університету є постійне підвищення інформаційної культури, навичок роботи з інформаційними ресурсами здобувачів вищої освіти, професорсько-викладацького складу та інших користувачів бібліотеки.

Спільно з Центром забезпечення якості вищої освіти Криворізького національного університету бібліотека проводить заходи з тематики інформаційної грамотності та академічної доброчесності. Основна увага під час проведення занять приділяється:

- правильному використанню авторитетних джерел інформації;
- формуванню навичок самостійного виконання навчальних завдань;
- дотримання норм законодавства про авторське право, доброчесності запозичень, цитувань;
- правилам оформлення бібліографічних посилань.

Сучасна навчальна та наукова робота потребує постійного безперебійного інформаційного забезпечення, адже інформація у сучасному світі має тенденцію до втрати актуальності. Підбору джерел інформації та їх вірному цитуванню потрібно приділяти належну увагу. Для якісного наукового пошуку потрібно користуватись якісними джерелами інформації, зокрема:

- передплаченими базами даних наукової інформації (Scopus, Web of Science);
- базами даних відкритого доступу (Google Scholar, DOAJ, WorldCat);
- електронним каталогом бібліотеки;
- репозитарієм університету.

Вебсайт бібліотеки Криворізького національного університету організований таким чином, що будь-яка інформація, зображена на сайті (<http://lib.knu.edu.ua>), спрямована на формування академічної доброчесності.

Бібліотека організовує доступ до міжнародних наукометричних баз даних, світових видавництв наукової літератури у межах проєкту Research4Life, платформ Science Direct, DOAJ, Наукової періодики України, Реєстру наукових видань України тощо, а також проводить заняття для здобувачів освіти та науковців з формування навичок роботи зі світовими та вітчизняними ресурсами.

У рубриці «Аспірантам, магістрантам» (http://lib.knu.edu.ua/?page_id=672) розміщено записи відеоконсультацій за темами:

- «Пошук інформації за допомогою Е-каталогу»;
- «Пошук наукових статей у Репозитарії»;
- «Використання продуктів та інструментів платформи Web of Science»;
- «Вибір журналу для публікації наукової статті в Scopus».

Підготовлені та розміщені «Інструкції»: по роботі з наукометричними базами даних Scopus та Web of Science; базою даних Google Scholar; реєстрація користувачів та розміщення матеріалів у репозитарій тощо.

На допомогу науковцям пропонуються корисні матеріали та рекомендації:

- Інтернет-ресурси для науковців.
- Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах.
- Приклади оформлення бібліографічного посилання.
- Приклади оформлення списку літературних джерел.
- Транслітерація кирилиці латиницею.

Таким чином, захист від плагіату забезпечується не лише засобами зокрема бібліотеки чи університету, а використовуються світові інформаційні бази, основою роботи яких є наукова етика та доброчесність.

Серед ресурсів бібліотеки, якими можна користуватися віддалено для підготовки списків джерел до наукових робіт чи рекомендованої літератури до освітніх програм є електронний каталог (http://lib.knu.edu.ua/?page_id=6). Він показує активний фонд бібліотеки та забезпечує оперативний пошук інформації для виконання різноманітних запитів користувачів.

З 2018 року в університеті функціонує репозитарій – електронний архів (<http://ds.knu.edu.ua/jspui/>), де накопичуються, зберігаються і підтримуються у належному стані документи наукового, освітнього та методичного призначення, створені професорсько-викладацьким складом університету, з метою забезпечення доступу до постійного безоплатного, повнотекстового їх перегляду через Інтернет. Адже відкритий доступ до наукових публікацій – це крок у сприянні академічній доброчесності.

У 2021 році розпочато створення електронної бібліотеки шляхом інтеграції репозитарію університету в електронний каталог. Таке об'єднання дозволяє знаходити необхідну інформацію і дає можливість виходу до електронних документів при найменших витратах зусиль.

Оформлення посилань та цитувань

Для виконання письмових робіт та написання статей потрібно складати бібліографічні списки відповідно до вимог чинних стандартів.

Для оформлення посилань і списку використаних джерел в Україні використовується ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» та ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». На допомогу користувачам пропонуються інструкції: «Приклади оформлення бібліографічного посилання» та «Приклади оформлення списку літературних джерел» [3, 4].

У науковому світі існує понад 6 тисяч різних стилів (правил) цитування джерел в наукових роботах залежно від галузі, місця, в якому публікується робота тощо. Згідно з «Вимогами для оформлення дисертації» бібліографічний опис списку використаних джерел може оформлятися здобувачем наукового ступеня за його вибором з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» або одним зі стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій [11].

Рекомендований перелік стилів оформлення списку наукових публікацій:

- стиль Асоціації сучасної мови (MLA style), сфера застосування якого – гуманітарні науки (мистецтво, література, філософія, релігія тощо);
- стиль Американської психологічної асоціації (APA style), сфера застосування якого – суспільні науки (соціологія, право, психологія, історія тощо);
- Чикаго стиль: автор-дата (Chicago style: Author-Date), сфера застосування якого – фізичні, природничі та суспільні науки;
- Чикаго стиль: виноска та бібліографія (Chicago style: Notes and Bibliography), сфера застосування якого – гуманітарні науки (мистецтво, література, філософія, релігія тощо);
- Гарвардський стиль посилання (Harvard Referencing style), сфера застосування якого – гуманітарні науки та суспільні науки;
- стиль Американського хімічного товариства (ACS style), сфера застосування якого – хімія та інші природничі науки;
- стиль Американського інституту фізики (AIP style), сфера застосування якого – фізика;
- стиль Інституту інженерів з електротехніки та електроніки (IEEE style), сфера застосування якого – інженерія, електроніка, телекомунікації, інформатика та інформаційні технології;
- Ванкувер стиль (Vancouver style), сфера застосування якого – медицина та фізичні науки;
- стиль Оксфордського університету для цитування юридичних документів (OSCOLA style), сфера застосування якого – юриспруденція;
- стиль Американського фізичного товариства (APS style), сфера застосування якого – фізика;
- стиль Springer MathPhys.

Навички оформлення цитувань та посилань в наукових роботах за міжнародними стилями є важливими для українських дослідників. Адже від того, як і наскільки відбудеться інтегрування української науки у світову

систему наукової комунікації, Україна у світі або буде сприйматися як «наукова держава», або ні. На це не в останню чергу впливає публікування результатів досліджень українськими вченими в міжнародних наукових журналах та публікування в українських наукових журналах робіт закордонних науковців. Адже, щоб статтю прийняли до публікації в міжнародному виданні, вона має бути оформлена відповідним чином, із використанням того стилю цитування, який вимагається конкретним виданням. А публікуванню закордонними авторами своїх робіт в українських журналах сприятимуть прийняті в міжнародному науковому світі вимоги до оформлення публікацій цими виданнями. Саме тому знання міжнародних стилів цитування є важливим для українських дослідників та співробітників редакцій українських наукових журналів [7].

Бібліографічні менеджери (referencemanager)

Бібліографічний менеджер – це програма, розроблена для зберігання бібліографічних даних, повних текстів і оформлення посилань та списків літератури. Програма дозволяє користувачам створювати й підтримувати особисту бібліотеку посилань на наукову літературу з можливістю завантаження першоджерел, автоматизувати підготовку списків літератури для своїх публікацій. Бібліографічний менеджер може працювати як в онлайн-режимі, так і в універсальному онлайн-офлайн режимі. Універсальні бібліографічні менеджери Mendeley, EndNote Online, Zotero підходять для використання як індивідуальними користувачами, так і науковими колективами.

Переваги бібліографічних менеджерів:

- зберігання та управління бібліографічними даними;
- збирання інформації про пов'язані PDF документи, вебсторінки, файли, зображення чи створення посилань на доступні повнотекстові джерела;
- додавання нотаток;
- генерування бібліографії чи вставлення цитувань у наукову роботу;
- форматування бібліографічних даних у різні стилі;

- створення групи користувачів та спільна робота з бібліографічними даними в дослідницьких проєктах;
- створення приміток до статей і зберігання їх у своїй колекції.

Бібліотека Криворізького національного університету виконує функції адміністратора міжнародних наукових баз даних Scopus та Web of Science. Фахівці бібліотеки беруть участь у вебінарах, тренінгах, що дає змогу більш детально вивчити інструменти Web of Science та Scopus, підготувати та провести семінари для науково-педагогічних працівників кафедр університету.

На флеш-семінарах проводяться практичні заняття з інструментом Web of Science, бібліографічним менеджером EndNote Online, який дозволяє створити власний каталог, вести пошук та додавання у каталог бібліографічних записів за темою дослідження і полегшує оформлення списку бібліографії за вимогами міжнародних видань. Треба зауважити, що EndNote Online дає можливість формувати список літератури в основних міжнародних стилях, а також передбачає форматування бібліографії за ДСТУ ГОСТ 1.7-2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис». Встановивши на персональний комп'ютер відповідний модуль, одержуємо вкладку у текстовому редакторі MS Word і обираємо стиль оформлення списку бібліографії [2].

Бібліографічний менеджер від компанії Elsevier Mendeley підійде для зберігання, в першу чергу, бібліографічних описів, щоб автор мав перед собою правильно розмічений каталог всіх текстів (переважно статей і розділів з книг), які вважає необхідними для своєї роботи. Водночас Mendeley може зберігати повні тексти документів у форматі PDF і дозволяє їх читати й коментувати, в тому числі в мобільному додатку Mendeley. У сервісі Mendeley є спеціальне розширення для MS Word і LibreOffice, яке дозволяє автоматично посилатися на документи та складати бібліографічні списки відповідно до вимог потрібних стандартів.

Бібліографічний менеджер Zotero підходить як для індивідуальної, так і колективної роботи, для хмарного зберігання повних текстів статей в особистій

або колективній бібліотеці. Zotero є персональним додатком для реферування, виконаним у вигляді плагіна до браузерів Firefox або Chrome.

«Grafati» – сервіс автоматизованого оформлення списків використаних джерел. Ресурс допоможе правильно оформити списки посилань до атестаційних робіт, дисертацій, наукових статей тощо. Функціонал сервісу пристосований безпосередньо до потреб українського користувача, підтримує ДСТУ 8302:2015 і ДСТУ 7.1:2006.

Висновки

Залежно від того, з якою аудиторією працює бібліотека підбирається тип заходу та робиться акцент на тренуванні певних навичок. Зокрема, якщо аудиторією є здобувачі вищої освіти, основна увага під час проведення занять приділяється: правильному використанню авторитетних джерел інформації, формуванню навичок самостійного виконання навчальних завдань, дотримання норм законодавства про авторське право, доброчесності запозичень, цитувань, правилам оформлення бібліографічних посилань, – оскільки ці вміння є ключовими в їх навчанні та академічній кар’єрі. Якщо цільовою аудиторією є викладачі, то варто проводити вебінари, тренінги, флеш-семінари, під час яких можна спільно виробити стратегію промоції академічної доброчесності серед спільноти університету.

Для виконання письмових робіт та написання статей бібліографічний опис списку використаних джерел може оформлятися з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» або одним зі стилів, віднесених до рекомендованого МОН України переліку стилів оформлення списку наукових публікацій.

На допомогу науковцям, для оформлення списку використаних джерел, пропонуються бібліографічні менеджери – EndNote Online, Mendeley, Zotero. «Grafati» – сервіс для автоматизованого оформлення бібліографічних посилань та бібліографічного опису за повним переліком наукових робіт, завдяки зручному інструментарію та адаптивності під будь-які пристрої.

Список використаної літератури

1. Академічна доброчесність та бібліотеки: програма підвищення кваліфікації працівників бібліотек / УБА, Головний тренінговий центр для бібліотекарів ; розробники: Воскобойнікова-Гузєва О. В., Загуменна В. В., Кулик Є. В., Пашкова В. С., Сербін О. О., Сошинська Я. Є., Шевченко І. О. Київ: УБА, 2018. 40 с.
2. Баскакова С. О., Вигівська В. О. Бібліографічний менеджер EndNote для науковців : (із досвіду роботи бібліотеки Криворізького національного університету). *Сучасна бібліотека: проблеми, досвід та вектори розвитку* : матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Харків, 28–29 травня 2019 р.). Харків, 2019. С. 9–13.
3. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання : вид. офіц. : чинний від 2007–07–01. Київ : Держспоживстандарт України, 2007. 47 с. (Національний стандарт України).
4. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання : вид. офіц. : чинний від 2016–07–01. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16 с. (Національний стандарт України).
5. Закон України «Про вищу освіту» / Верховна Рада України ; Закон від 01.07.2014 № 1556-VII. Редакція від 30.11.2016. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. Коляда Н., Кравченко О., Чупіна К. Академічна доброчесність як складова якості освітнього процесу в умовах закладу вищої освіти (з досвіду роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2020. Вип. 2(2). С. 95–104. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpumdpu_2020_2\(2\)_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpumdpu_2020_2(2)_13).

7. Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах : методичні рекомендації / автори-укладачі: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець. Київ : УБА, 2016. 117 с.
8. Навчання студентів академічній доброчесності у бібліотеці ВНЗ : методичні поради / автори-укладачі: Л. В. Савенкова, С. О. Чуканова ; редколегія: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська. Київ : УБА, 2016. 39 с.
9. Оніщик Ю. Академічна доброчесність як основа сталого розвитку закладів вищої освіти. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. №2. С. 7–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2019_2_3.
10. Основи формування культури академічної доброчесності в бібліотеці : інформ. огляд / [авт.-уклад.: Якуніна Н. В., Чинюк А. А., Руденко Я. В. ; редкол.: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська, О. О. Сербін] ; Наук. б-ка ім. М. Максимовича, КНУ ім. Т. Шевченка, УБА. Київ, 2016. 41 с.
11. Наказ «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» / Верховна Рада України ; Наказ від 12.01.2017 № 40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text>.
12. Соціальні мережі для наукових працівників. *Бібліокур'єр* : інформаційний бюлетень Наукової бібліотеки ЧНТУ. Чернігів, 2017. № 2–3(19). С. 2–3. URL: <http://bit.ly82rSzj34>.